

О. А. Менська

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

РУХОМІ ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ УКРАЇНИ

Проблеми обороту таких особливих об'єктів цивільного права, як об'єкти культурної спадщини є актуальними як для теорії права, так і правозастосовної практики. Це обумовлено, зокрема, складнощами щодо їх реєстрації, обліку, переміщення в просторі та за колом осіб. Особливої гостроти ця проблема набула у зв'язку із появою електронної комерції. Інтернет полегшив швидке та не завжди легальне переміщення рухомих об'єктів культурної спадщини не тільки в межах однієї держави, а й між різними державами світу, зробив торгівлю предметами, що належать до рухомих об'єктів культурної спадщини, їх купівлю доступними абсолютно для всіх.

Проблема правового регулювання цивільного обороту об'єктів культурної спадщини є проблемою регулювання майнового обороту взагалі та проблемою охорони об'єктів культурної спадщини зокрема. Це пояснюється тим, що норми вітчизняного законодавства, які встановлюють особливості обороту об'єктів культурної спадщини, мають низку прогалин та неточностей.

Нормативне визначення поняття «рухомі об'єкти культурної спадщини» можна вважати досить умовним, оскільки законодавство, застосовуючи слово «рухомі» до об'єктів культурної спадщини, надає йому різного змісту. Так, у ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [1] при визначенні поняття «об'єкт культурної спадщини» вказується, що це визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, *пов'язані з ними рухомі предмети*. Ця ж стаття, а також ст. 1 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [2] застосовують словосполучення «рухомі культурні цінності» *до археологічних предметів, які є археологічною спадщиною України*.

На нашу думку, при визначенні предмета матеріального світу, який згідно із законом вважається об'єктом культурної спадщини, як рухомого слід виходити із визначення ч. 2 ст. 181 ЦК України поняття рухомих речей, тобто це речі, які можна

вільно переміщувати у просторі. Тим більше що і спеціальне законодавство, визначаючи рухомі об'єкти культурної спадщини, в окремих випадках називає їх «культурні цінності». Так, у законах України «Про музеї та музейну справу» [3], «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [4] міститься визначення поняття «культурні цінності», якими є об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України.

У ЦК України не наводиться поняття «культурні цінності», водночас ч. 8 ст. 319 кодексу встановлено, що особливості здійснення права власності на культурні цінності встановлюються законом, а ч. 4 ст. 576 кодексу забороняє щоб предметом застави були культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання.

Підзаконні нормативні акти у сфері охорони культурної спадщини словосполучення «культурні цінності» застосовують для надання оцінки певним об'єктам матеріальної та духовної культури.

Нами вже зазначалося, що дуже часто поряд із поняттям «об'єкт культурної спадщини» як синонім у науковій юридичній літературі застосовується також термін «культурні цінності». Поняття «культурна спадщина» близьке до поняття «культурні цінності», але вони не є тотожні¹. На нашу думку, поняття «об'єкт культурної спадщини» є ширшим за поняття «культурні цінності», оскільки об'єкти культурної спадщини включають в себе як рухомі, так і нерухомі об'єкти, як природні, так і ті, що створені людиною, водночас культурними цінностями, як вбачається із законодавства, здебільшого є речі, рухомі об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Саме про останні і піде мова у даному науковому положенні.

¹ Див.: Менская Е. А. Об определении понятия «объект культурного наследия» как объекта гражданских прав / Е. А. Менская // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata». — 2015. — № 6/3. — С. 81–84.

У нинішніх умовах ринкової економіки більшість об'єктів не обмежені в цивільному обороті та можуть вільно перебувати у власності як фізичних, так і юридичних осіб. Так, залежно від оборотоздатності речі поділяються, зокрема, на речі, які обмежені в цивільному обороті, тобто речі, які можуть перебувати у власності фізичних осіб лише за умови дотримання спеціального порядку їх набуття. Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» [5] затверджено Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна, придбаного ними з відповідного дозволу, зокрема, йдеться про пам'ятки історії і культури, які можуть бути придбані лише за наявності дозволу відповідних органів. Варто зазначити, що перелік рухомих об'єктів культурної спадщини, якими можуть володіти фізичні та юридичні особи, у вітчизняному законодавстві відсутній.

Втім, нормою ст. 29 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» для запобігання придбанню незаконно вивезених з інших держав, викрадених або недобросовісно набутих культурних цінностей передбачено обов'язок фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності, які бажають набути права власності на культурні цінності, вживати необхідних заходів для одержання інформації про походження цих культурних цінностей.

Юридичні та фізичні особи, які здійснюють торговельну діяльність культурними цінностями, зобов'язані вести реєстр, в якому повинна міститися інформація про походження кожної культурної цінності, прізвище, ім'я і по батькові та адреса поштового адресанта, опис культурної цінності та її вартість.

Але незважаючи на такі превентивні заходи, нелегальний ринок культурних цінностей збільшується, що відбувається як через його невідконтрольність державним структурам, які повинні охороняти культурну спадщину від її незаконного вивозу закордон, так і через неоднозначне розуміння та застосування норм вітчизняного законодавства на практиці, що дає підстави стверджувати про недосконалість правового регулювання у цій сфері. Вирішення цих проблем можливе, зокрема, шляхом удосконалення чинного, зокрема, й цивільного законодавства.

Література

1. Про охорону археологічної спадщини [Електронний ресурс] : Закон України від 18.03.2004 № 1626-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1626-15> — Назва з екрана.
2. Про охорону культурної спадщини [Електронний ресурс] : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> — Назва з екрана.
3. Про музеї та музейну справу [Електронний ресурс] : Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. — Режим доступу: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/249/95- %D0 %B2 %D1 %80](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80) — Назва з екрана.
4. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей [Електронний ресурс] : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV/. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> — Назва з екрана.
5. Про право власності на окремі види майна [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України 17.06.1992 № 2471-XII. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/2471-12> — Назва з екрана.